

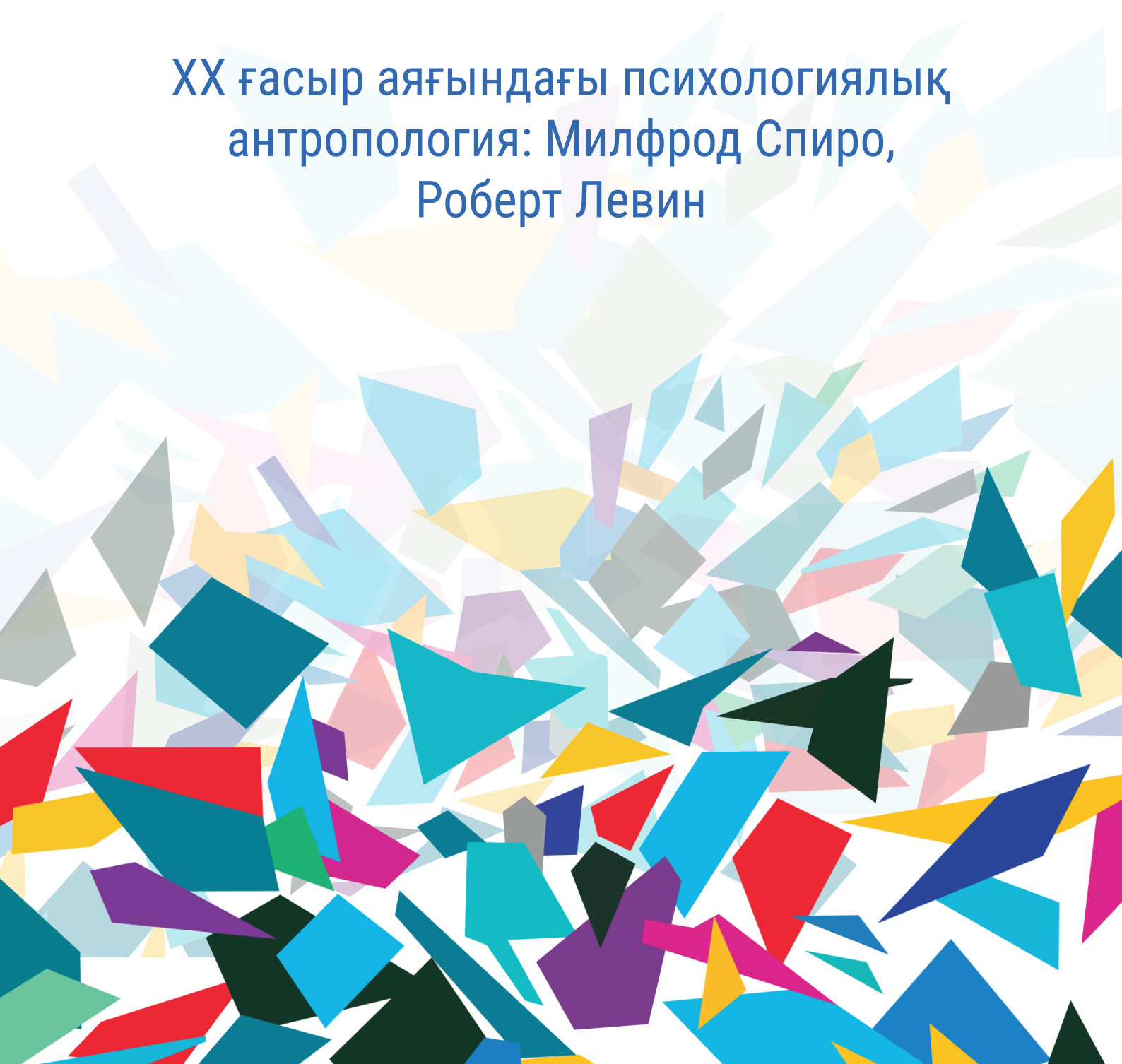
8-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

XX ғасыр аяғындағы психологиялық
антропология: Милфрод Спиро,
Роберт Левин

Мақсатымыз бұл лекцияда біз өзінің «мәдениет» ұғымы тұжырымдамаларымен XX ғ. аяғына дейін жұмыс істеген антропологтардың аға буын өкілдерінің тәсілін қарастырамыз. Өздерінің ғылыми шығармашылығының ерте кезеңінде бұл авторлар «Мәдениет пен тұлға» мектебінің ұстаздары болып қала берді, және оның мәдени және психологиялық бірлігін түсінді. Осы бағыттың барлық өкілдері секілді, олар өз көзқарастарының дағдарысымен бетпе-бет келіп, символдық және когнитивтік антропологиялардың жұмыстарын ескере отырып, шығу жолын іздеуге кірісті.

Негізгі идея

1. Милфорд Спиро: «Мәдениет пен тұлға бір бірімен қиылыспайды».

XX ғ. 60 - жылдары мәдениет пен жеке тұлға бағытын қолдаушылардың дағдарыс кезеңі ретінде сипатталады. Хсю редакциясымен жарық көрген «Психологиялық антропология» жинағында: Хонигман, елуінші жылдар бойы антропологияда зерттеу нысанына қызығушылықтың әлсіреуі мен бағыттың өзгеруін байқағанын жазды. Осы кітапта М. Спиро былай деп жазды: «бүгінгі күні жеке тұлға психологиясын танып білуге тырысу барысында табысты болған әлеуметтік-мәдени тұжырымдамаларды өзінің тұжырымдамалық аппаратына қосу үшін антропологияда тұлға концепцияларын қолдану рәсімделіп табысты болған», - деп жазды.

Мәдениет пен психологияның арақатынасын орнатудағы өзінің ерекше тәсілін Милфорд Спиро ұсынды. Ол мәдениет пен тұлғаны бір-бірімен қиылыспайтын екі жүйе деп таныды. Мәдениет жеке тұлғаның ерекше детерминанты (анықтаушы) болып табылмайды, ал жеке тұлға интернирленген (мағынасы: сыртқы құрылымды игеру үдерісі нәтижесінде ішкі регуляторға айналуы) (немесе интериоризацияланған – мағынасы: сыртқы әлеуметтік әрекетті меңгеру арқылы адамзат психикасының ішкі құрылымының қалыптасуы) мәдениеттен тұрмайды және тек мәдени жағдайлардың ықпалымен қалыптаспайды. Спиро символикалық антропологияның алғышарттарын негізге алады, соған сәйкес мәдени және психологиялық компоненттер екі жабылмаған жиынтықтар болып көрінеді және символикалық антропологияның маңызды теориялық негіздері ретінде қабылдайды. Бірақ бұл жерде ол өзіне ерекше міндет қойды: бұл жағдайда мәдениет психологияға да айтарлықтай әсер етеді және сыртқы мәдени жүйе мағынасы да адамның дилдік (менталды) мағыналық жүйесінде өзінің «қайталану (дубликаты)» болады.

Спиро мәдени ұстанымдардың барлығының мәдени шығу тегі бірдей болмайтындығын атап өтеді. Мәдениет соңғы дәстүрлі болып табылатын ережелерді қамтиды, сондай ақ тарихи тәжірибеде әлеуметтік топ дамып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп, топ мүшелерінің жеке өкілдерінде ғана емес, әлеуметтік топтардың ұжымдық өкілдіктерінде де ары қарай дамиды. Мәдениетте параллель жұмыс істейтін екі түрдегі мәндер бар: белгіленген (концепт) ретінде және осы белгіні білдіретін құрал ретінде.

2. Мәдениет жеке тұлғаның ойлары мен эмоцияларын қамтымайды.

Спиро мәдениетті танымдық (когнитивті) жүйе ретінде анықтасада, бірақ бұл ой (ойлау) мен эмоцияны (сезімді) қамтымайды. Ойлау мен сезім жеке тұлғаның артықшылығы болып табылады, бірақ қоғам мәдениеттен емес қоғамнан тұрады. Мәселен, ойлау мен сезім мәдениет тәсілдеріне жатпайды, бірақ олар мәдениетпен анықталады, ал біздің ойларымыз бен эмоцияларымыздың көбісі мәдениетке негізделген. Көптеген мәдени жағдайлар эмоционалдық салдарларға ие болса да (олар адамдарға әлеуметтік субъектілер ретінде эмоционалдық жауапты оятады) және олардың кейбіреулері эмоцияларды көрсету үшін белгілі бір жағдайларды болжаса да, мәдениет (яғни ұжымдық көріністерде кодталған когнитивтік жүйе ретінде) осы эмоцияларды қамтымайды. Сонымен бірге, осы мәдениет тұжырымдамасынан эмоцияларды алып тастау эмоцияның ойдан бөлек болуын, ал ойдың эмоциядан бөлек екенін білдірмейді. Олар бір-бірімен өзара байланысты, бірақ олардың екеуі де мәдениеттің компоненті бола алмайды. Мәдени жағдайлар әлеуметтік субъектіден алынған кезде, олар жеке тұлғаның ойынына айналады және эмоциялар сияқты дербес болады: енді олар адамның ақылында болады. Алайда, жеке ойлар мәдени ережелерден туындайтын болғандықтан, олар осы мәдениет арқылы— мәдениетті орнатады. Әрбір мәдени элементке сәйкес адам психикасында ментальды элемент сәйкес келеді. Сонымен қатар, мәдениеттің осы тұжырымдамасы эмоцияларды алып тастау эмоциялардың ойдан бөлек болуын, ал Ойлардан — эмоциялардан бөлек болуын болжамайды. Олар бір-бірімен өзара байланысқан, бірақ та, не олар не басқалары да мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылмайды.

3. Милфрод Спиро теориясындағы мәдени символдардың маңызы.

Спиро мәдениетінің тұжырымдамасында мәдени ережелер ұсынылған символдардың немесе басқа да белгілердің мәні тек саналы болып табылатыны бекітілмейді. Мәдени нышандар да бейсаналық және коннотативті (байланысты) мағынаға ие. Соңғылары үнемі конвенциялық түрде белгіленбейді (келісім бойынша), олар өздерінің символдарында емес, әлеуметтік субъектілердің ақылында (жиі, санасында) болады. Әлеуметтік субъектілердің ақыл-парасатындағы құндылықтар – мәдениетте бар дәстүрлі құндылықтардың жекелеген ұшқыны. Бірақ бұл ұшқындар мәдениеттегі рұқсат етілген коннотациялар шеңберінде ғана мүмкін. Соңғысы мәдени маңызы бар рұқсат етілген қауымдастықтар кешені мен белгілі бір мағынада байланысты эмоцияларды қамтиды. Нәтижесінде, мағыналардың айырмашылықтары мен ерекшеліктері әлеуметтік субъектілердің (мәдениетаралық қолайлы спектрлердің коннотацияларының шеңберінде) ақыл-парасатына бөлінеді және мәдениетті бейтаныс адамдар толық біле алмайды. Мәдениетті үйрену оның ұстанымын меңгеруді білдіреді; бұған қоса өзгелерді де мәдениеттендіретіндей болу керек, бұған олардың өздерінің сенім мен нанымдары да қатысып бұл ережелер шынайы деп есептеледі.

4. Мәдениетке барабар көзқарас қажет болған жағдайда тарихи көзқарас бар.

Дегенмен, мәдениет азаймайды, психологияның өнімі ғана азаяды. Егер мәдениетті қалыптастыратын ережелер дәстүрлі ережелер болса, мәдениетті тарихи өнім деп түсінеміз. Сондықтан, мәдениетке қажеттілік бойынша балама көзқарас тарихи көзқарас болып табылады. Өйткені, мәдениет ережелері әлеуметтік субъектілердің жеке наным ретінде алынады, оларды алу психологиялық оқиға болып табылады және бұл оқиға психологиялық түсініктемені талап етеді, деп түсіндіреді Спиро. Барлық мәдени және когнитивтік деңгейлер адамның психикасын және оның мәдениетін көрсетеді.

Спируның пайымдауынша, мәдениет, адамның ең маңызды бейімделгіш функциясы ретінде, өз психобиологиялық организмінің ерекшелігі мен оның әлеуметтік және физикалық ортасының ерекшелігі арасындағы өзара әрекеттесудегі делдал деп түсіндіреді. Сондықтан мәдениет кеңістікте және уақыт бойынша әртүрлі болуы керек. Адамның символикалық қабілеттерінің өнімі ретінде мәдениет тұрғылықты жерінің экологиясына, диффузиялық кездейсоқтыққа, саяси билікке, көшбасшының харизмине, күтпеген табиғи және әлеуметтік апаттарға және т.б. байланысты әртүрлі тарихи жағдайларда түрленеді. Мәдениет жеке не топтың өмір сүруінің функционалдық талаптарына бейімделетін құралы болғандықтан, адам немесе топтың өмір сүруінің функциясы ретіндегі мәдениеттің формасы мен мазмұнындағы айырмашылықтардың кең ауқымын адамның тарихи тәжірибесінен табу таңқаларлық емес.

5. Мәдениеттің бейімделгіш функциясы.

Мәдениеттің формасы мен мазмұнындағы әртүрлілік, алайда, мәдениеттің мән-мағынасындағы әртүрлілікті, сондай-ақ тұлғаның міндетті түрде өзгермелілігі дегенді білдірмейді. Бірдей психологиялық құрылымдар сыртқы көріністерінде ұқсас емес мәдени құрылымдармен байланысты болуы мүмкін. Табиғи және тарихи орта жағдайына бейімделуге бағытталған мәдениет-бейімделудің әртүрлі құралдары ұқсас әлеуметтік және мәдени ерекшеліктермен қалыптасады. Бұл жалпы биологиялық, әлеуметтік және мәдени белгілер өзара қарым-қатынастарда адамға тән әмбебап сипатқа ие болатын тұрақты жүйелерді құрайды.

Спиро түрлі мәдениеттердегі бейімделгіш құралдардың мәдениеттегі тұрақты элементтерін нұсқай отырып, әртүрлі мәдениеттегі іргелі ұқсастығын көрсетеді. Ол адамның бейімделуін қамтамасыз ететін барлық мәдениеттердің бірыңғай құрылымдық формаларын қолдайды: мәдениет өзінің бейімделгіш функциясын қамтамасыз ететін кіріктірілген құрылымға ие. Қоршаған орта, қоғам және өмір тіршілігін қамтамасыз ету технологиясы мәдениеттанушылармен біртұтас өзара байланыс жүйесі ретінде қарастырылады және зерттеу нысаны қоғам емес, атап айтқанда оның әлеуметтік және физикалық ортасы, мәдениет М. Спируның айтуынша, «адамның ең маңызды бейімделгіш құралы адамның психобиологиялық ағзасы қасиеттері арасындағы делдал буын болып табылады». Алайда, ерекше «медиатор» ролінде өнер көрсеткен мәдениет кеңістік пен уақытта өз нысандарын өзгертетін өзгергіш ретінде көрінеді.

Антропология ғылымы әртүрлі бағыттарда дамуының арқасында мәдениет идеясы бұрынғыдан да күрделеніп, мәдениеттің бұрынғы анықтамалары оның кеңейтілген біліміне сәйкес келмеді.

6. Роберт Лёвиннің мәдениеттің жаңа анықтамасы.

Психологиялық антрополог өкілі Роберт Лёвин бұрынғы психологиялық антропологтар сияқты аңғал не символикалық антропологтар сияқты біртіндеп семиотикаға жылжыған шектеулі, немесе постмодернистер секілді саусақ арасынан сусыйтын мүлдем белгісіз болмай мәдениет ұғымына қазіргі анықтаманы беру керек деп санады

Левиннің екі маңызды сәті бар. Біріншісі - жабық мәдениетке және жанама тұлғаға назар аударады. Екіншісі әрбір мәдениетке тән бейімделу тетіктеріне қатысты. Бұл жерде ол символикалық антропологтар мен пікірталасқа түспей ақ, оны толықтырады. Ол Спиро сияқты мәдени және психологиялық құбылысты жеке қарастыруға келіседі, бірақ екі жақты «кең» және «тар» мағынада қарауды ұсынады. Бірақ ішінен шыққан детерминация бар. Ол жеке ұстанымымен және жеке психологиялық ерекшеліктерімен анықталады. Сонымен қатар, «тар» мағынада тұлғаның жеке ұстанымы да мәдениет арқылы бала кездегі тәжірибесі негізінде қалыптасады. Бұл бейсаналық және әртүрлі мәдениет өкілдері үшін әрине, әр түрлі.

7. Мәдениет мәндердің кең алуан түрлілігі бойынша консенсус болып табылады

Антропологтардың көпжылдық мәдениетті зерттеген тәжірибесі ұйымдастырылған, жеке тұлғадан жоғары тұрған құбылыспен айналысатындығын дәлелдейді. Мәдениет - байланыс үшін өте маңызды болып табылатын тілдік қауымдастықтағы мүшелердің тіліндегі ұқсас консенсус, қоғамның өзара әрекеттесетін мүшелері арасында қабылданған алуан түрлі мағынадағы консенсусты көрсетеді.

Дегенмен сөйлеу жеке әрекет болып табылады, және әр адам басқалардан басқаша сөйлесе де, бірақ бір тілде сөйлейтіндердің әрқайсысы бірінші кездесуде ақ басқаны түсінуі мүмкін. Сонымен қатар басқа тілде сөйлейтінді екеуі де түсінбеуі мүмкін. Бұл немен түсіндіріледі? Лингвистер адамдардың өзара түсінуге қабілеттілігі сөздік және грамматиканың ережелеріне қатысты консенсуспен бірге жеткізетінін біледі. Ал лингвист кең ауқымды зерттеулерге сүйенбей ақ, тұтастай алғанда қоғамға басымдық беретін тілдік ережелерді анықтай алады. Тілдік топтың әрбір мүшесінің сөйлейтіні түпнұсқалық мөртабанға ие болса да, грамматикалық ережелердің ешқайсысы қатаң түрде орындалмаса да, оған зерттелетін тілде сөйлейтін мәлімет берушілердің бірнешеуін тыңдаса жеткілікті. Сонымен қатар, тілдегі ережелердің артық болуы тілдің әлеуметтік қарым-қатынас ретінде қалай жұмыс істейтінін дәлелдейді. Бұның үлкен методологиялық маңызы бар және тілді тек қана сипаттап қана қоймай жүйелі түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Қоғамда ауызша және ауызша емес мәдени рәміздерге (символдарға) қатысты консенсус бар. Лингвистикадағыдай, бұл консенсус, сондай ақ, әлеуметтік өмірдегі қарым-қатынастың маңыздылығымен байланысты. Сондықтан әлеуметтік өмір артық және мәдени парадигмаларды әкеледі.

8. Мәдениет контекстің ұйымдастырылған жүйесін білдіреді.

Лёвиннің пікірінше, қазіргі заманғы антропологтарды мәдениетте бірыңғай құрылым бар екеніне сенімділіктен басқа ешнәрсе сипаттамайды. Антропологтар зерттейтін әдет-ғұрыптар наным-сенімдерден, нормалар, құндылықтар мен әлеуметтік әрекеттерден тұратын өзара байланысты және түсінікті бөліктер ретінде айқын көрінетін кең ауқымды жалпы құрылым. Мәдениет элементтерінің және оның сипатының байланыстылығы деңгейіне қатысты пікірталастар бар, бірақ тіпті ең сенімді скептиктер де әдет-ғұрыптарды жекелеген дербес элементтер ретінде қарастырмайды. Олар басқа мәдениет адамдарының коммуникациясын зерттей отырып, коммуникативтік конвенциялардың тәртіптілігін ғана емес, сондай-ақ қонымды ойдың мәдени нұсқасын, мәдениет аясын, басқа мәдениетті алып жүрушілердің сыртқы әлемді көріп, онда әрекет етуін де табады. Бұл жүйе антропологтардың өздері мағынасын түсіндіретін мәдени негіздер мен идеялардан жиі ерекшеленеді.

Бұл тұжырым мәдениет пен лингвистика арасындағы ұқсастығымен дәлелденеді, атап айтқанда: мәдениет – наным-сенім мен практиканың мән-мағынасын беретін контекстің ұйымдастырылған жүйесі.

Көптеген жылдар бойы антропологтар ашық түрде айтылған «ашық» мәдениетті зерттеп, мәдениеттің анықтамасына көптеген метафораларды енгізді. Мәдениет заң, драма, философиялық доктрина және т.б., ретінде ұғындырылды, бірақ ол туралы ештеңе толық жауап бере алмады. Сонда бұл мәдениеттегі «ашық мәдениет» антропологтардың назарын толығымен жабық мәдениетке аударды. Әрбір мәдениетте мағынасы айқын ереже, наным-сенім және рәміздер бар, информатор адам оларды антрополог-зерттеушіге қиындықсыз оңай түсіндіре алады. Антрополог өзінің зерттеп жатқан қоғамында өмір сүріп жатқанда, ол басқа қоғамның мінез-құлық реттеушілерін таба алады, оларды осы қоғамның ақпарат беретін адамдары жай ғана түсіндіре алмайды, бірақ олар оны қабылдайды, басқалай болуы мүмкін емес, өзін айқын деп бағалайды. Көптеген антропологтар мәдениеттегі ең маңызды, ең бастысы сипаттау, түсіндірілуі қиын

екендігі жөнінде қорытындыға келеді. Олар ең таралған идеялар (парадигмалар), негізгі ұғымдарды сипаттау (вербализация) көп келе бермейді, өйткені қоғамдағы әлеуметтік консенсус оларды күмәннен қорғайды және дәстүрлі өмір салтын анықтайтын парадигмаларға тән мән-жайларға жақындаған кезде дискурстың фокусы ақырындап өзгереді.

Антрополог бұл маңызды екенін білгісі келеді, бірақ оны тек кертартпалық зерттеуден құтқара алмайды. Оның қиындықтары тілдің грамматикасын зерттейтін лингвист сияқты.

Адам оның негізінде сөйлемдерді құрастыратын ережелерге сәйкес сөйлейтін болса да, ережелерді барлық уақытта түсіндіре алмайды. Лингвистке осы ережелерді жасауға, тұжырымдамаларды және ерекшеліктерді түсіндіретін мәлімдемелерді тұжырымдауға көмектесетін әдісті антропологтар да осыған ұқсас әдісті қажет етеді.

9. Мәдениет өзінің өлшемінде жасырын не ашық ықшамдалуы не оңайлатылуы мүмкін емес.

Информатор өзінің жеке (жасырын) құндылықтарына сәйкес барлық басқа мінез-құлық моделі мен наным-сенімдер мәдениетіне тиесілі емес деген дәлеліне ғана сену қателік болар еді.

Сырттай айқын (ашық) ережелерді, наным-сенімдерді, рәміздерді ескермей, бірақ тек жасырын емес мәдени аспектілерге назар аудару да қателік болар еді.

Мәдениетте, ұйымдастырылған маңызды құрылым сияқты, әлеуметтік өмірдің тәжірибесі мен берілген қоғамның тарихына байланысты кейбір мағыналар басқаларға қарағанда айқынырақ.

Мәселен, психологиялық антропология XX ғасырдың соңына қарай өзінің әдеттегі мәдениет пен тұлғаның бірлігі жөніндегі постулаттарынан кетіп, мәдениет пен психологияның арақатынасын терең және жауапты түрде іздеуді бастайды.

Келесі лекцияда талқыланатын психологиялық антропологтардың келесі ұрпағы басқа санатта ойланды.

Негізгі терминдер: Психологиялық антропология, «Мәдениет және Тұлға», мәдениет символдары, әлеуметтік акторлар, мәдени шеңберлер, констант жүйесі, мәдениеттің бейімделгіш функциясы.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.

17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // *Общественные науки и современность*. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // *Этнология в США и Канаде*. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // *Советская этнография*. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / *Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума*. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / *Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума*. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // *Советская этнография*. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // *Неприкосновенный запас*. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) *The Rebirth of Anthropological Theory*. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) *Continuities in Psychological Anthropology*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D’Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
47. D’Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D’Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D’Andrade R., Strauss C. (eds). *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D’Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory*.

- Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D'Andrade R. (1981) The Culture Part of Cognition // *Cognitive Science*. № 5.
 51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
 52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
 53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
 54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity* (англ.) In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
 55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
 56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
 57. Ewing K. (1992) Is Psychoanalysis relevant for Anthropology. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". On the Nature of anthropological Understanding. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
 62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
 63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
 64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
 65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
 66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
 68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
 69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study // World Futures*. V. 34.
 70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
 71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin Company.
 72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
 73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Frammework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
 74. *New direction in Psychological Anthropology*. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 75. Norman D. (1975) *Explorations in cognition*. San Francisco: Freeman.
 76. Redfield R. (1956) *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation*. Chicago.
 77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) *Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist*. № 88.
 78. Rouce A.P. (1982) *Ethnic Identity: Strategies of Deversity*. Bloomington.

79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubingen: Gunter NarrVerlal.
81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psychological Anthropology. Berkeley: University of California Press.
82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
87. Shweder R. (1984) Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. The Making of Psychological Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.